

Cilt II

1932-39

TÜRK HUKUK VE İKTİSAT TARİHİ MECMUASI

1

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü
tarafından çıkarılır

Müdür :

O. Prof. Dr. Fuad Köprülü

İstanbul — Bürhaneddin Matbaası

1 9 3 9

ESKİ TÜRK UNVANLARINA AİT NOTLAR

Prof. Dr. Fuad Köprülü

Yalnız dil tarihi bakımından değil, umumieetle kültür tarihi ve bilhassa türk âmme hukuku tarihi bakımından çok büyük ehemmiyeti haiz olan *eski türk unvanlarına (la titulature)* ait tetkikler henüz çok ibtidaî bir hâlde bulunuyor. Hâlbuki Hiongnu'larda, Ephtalit'lerde, Avar'larda, Tu-Kiü'lerde, Uygurlar'da, ve daha birçok eski türk devletlerinde, siyasi veya ictimai bir mevki (*dignité*) veya bir âmme vazifesi (*fonction publique*) ifade eden birtakım unvanlar mevcuddur ki, bunların metodik bir tarzda tetkiki sayesinde, eski türk cemiyetlerinin ictimai bünyesini, ve hukukî teşkilâtını anlamak imkânı hasıl olacaktır. Muhtelif zaman ve mekânlarda, birbirinden bâzen çok farklı medeniyet daireleri içinde yaşayan türk devletlerinde bu unvanlardan her birinin mukayeseli bir şekilde tetkiki, yalnız muhtelif Türk şubelerinin değil, sair altaik kavimlerinde mukayeseli âmme hukuku tarihini meydana çıkarmak bakımından çok mühim neticeler verecektir. Birbirinden çok uzak coğrafi muhitlerde, çok farklı maddi ve manevî şartlar içinde tekâmül eden türk hukukî müesseselerinin, temasda bulundukları muhtelif kavimlerin hukukî müesseseleriyle karşılıklı te'sir ve aksi-te'sirlerde bulunmaları pek tabiidir. İşte bunun mahiyetini ve derecesini lâıkiyle takdir için de böyle mukayeseli bir usûl tatbiki zarurîdir. Fakat meselenin bütün müşkilâtı ve onunla mütenasib olarak bütün ehemmiyeti de buradadır.

Tetkik sahamızı tahdid ve tavzih için yalnız Ortazamanı göz önüne alsak bile, mevzuumuzun şümûl dairesinin ne kadar geniş olduğunu görürüz: Uzak Şark, Hind, İran, Bizans, Avrupa, İslâm kültür daireleriyle temasda bulunan Ortazaman Türk dünyası,

(*) Bu yazının almanca'sı (*Körösi csoma - Archivum* 1,4,1938, P. 327-344) mecmuasında çıkmıştır.

bütün kültür sahalarında olduğu gibi hukuk sahasında da şüphesiz bunlardan müteessir olmuştur. Fakat bu te'sir derecelerini sıhhatle tayin için, muhtelif coğrafi muhitlerdeki türk siyasi teşekküllerinde müşterek olan, yâni, daha evvelki devirlerde bir müşterek menşe'den gelmiş bulunan hukukî müesseseleri tefrik ve tesbit etmek şarttır. Meselâ müslüman türk devletlerinden Karahanlılar'ı ele alalım: bunların hukukî müesseselerinde, İslâmiyet'ten evvelki türk devletlerinden kalma orijinal unsurlardan başka, yine onlar vasıtasıyla intikal etmiş Çin te'sirâtı, İslâm hukukî te'sirâtı, yine o vasıta ile geçmiş Sâsânî te'sirâtı mevcuttur ki, bunları hakikî nisbetleriyle tesbit etmek cidden müşkil bir işdir. İslâm dünyasının böyle en şarkî bir sahasında değil, daha garbî sahaslarında ve daha muahhar devirlerde yaşayan türk devletlerini, meselâ Selçukîleri ve onların muhtelif şubelerini ve istitâlelerini de tetkik edecek olursak, bunların âmme hukuku sahasında - hattâ Ortazaman'ın son zamanlarında bile - İslâm'dan evvelki birtakım hukukî an'aneleri devam ettirdiklerini açıkça görürüz: meselâ Tu-Kiü'e'lerde ve Uigurlar'daki bâzı *protocolaire* unvanlar, Karahanlılar, Selçuklar, Artuklar, İlhanîler'de mevcut olduğu gibi, yine meselâ Ephthalit'lerde görülen birtakım mevki ve vazife unvanlarına da muhtelif müslüman türk devletlerinde aynen tesadüf olunur. İslâm hukukunun çok ezici te'sirlerine rağmen, bilhassa âmme hukuku sahasında, eski türk hukuk an'anelerinin bu devâmı, bize, türk müesseselerinin, Türklerle tarihi münasebetlerde bulunan muhtelif kavimler üzerinde de bâriz izler bırakacaklarını *à priorique* bir düşünce ile de tahmin ettirebilir. Hakikaten, bu husustaki tetkikler henüz yok denecek kadar az olmakla beraber, gerek birtakım islâm devletlerinin âmme müesseselerinde (*institutions publiques*), gerek Macarlar, Ruslar, Cenub İslâvları, Rumenler gibi Türklerle sıkı münasebetlerde bulunan komşu kavimlerin âmme hukukunda türk hukukî te'sirleri günden güne daha iyi anlaşılmaktadır.

İşte *eski türk titulatürü* meselesinin ehemmiyeti, yukarıki izahat ile, açıkça meydana çıkmaktadır. Son zamanlarda *eski türk chancellerie*'si hakkında Prof. P. Pelliot'nun ve *mogol chancellerie*'si hakkında Prof. W. Kotvicz'in verdikleri malûmat dahi, *titulature* meseleleri ile çok yakından alakadar olup, henüz hiç üzerinde çalışılmamış olan türk *Diplomatik*'ini ve türk âmme hukukunu tenvir edecek mahiyettedir. Hâlbuki bütün bu ehemmiyetine rağmen, eski türk titulatürü hakkında şimdiye kadar yapılmış tetkiklerin çoğu, sadece, dar mânâsiyle *filolojik* sahadan çıkmamış, ve çok defa *hypothétique*

neticelere varan birtakım *etimoloji tecrübeleri*'nden ibaret gibi kalmıştır; meselâ çok eski bir türk unvanı olan *Beg* kelimesinin menşei hakkında eskidenberi tetkikatta bulunan âlimlerden bir kısmı bunun *İrânî* menşe'den geldiğini (en son defa C. Brockelmann, 1929 da çıkan *Hofsprache in Altturkestan* adlı makalesinde) iddia ettikleri hâlde, bu hususta en son ve en etraflı tetkiki neşreden Prof. Kotwicz, meselenin henüz daha tetkike mühtaç olduğunu itirafla beraber, bunun *Çin* menşeinden geldiğini ve muhtelif *Altaïk* kavimlerin birbirlerinden ayrı olarak bu *Çin* unvanını iktibas ettiklerini söylemektedir (*Contributions aux études altaïques*, A B, Wilno 1932, P.38-54). Hâlbuki merhum Barthold, vaktiyle *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazmış olduğu *Beg* maddesinde, bu şübheli ve ekseriya neticesiz menşé, meselesine hiç girişmeden, sadece, bu unvanın ictimai ve siyasi teşkilat bakımından mahiyetini anlatmamakla iktifa etmişti.

Burada bu misâlleri daha çoğaltmağa lüzum görmemekle beraber, bir nokta üzerinde biraz durmak isterim: Eski Türk titülatürü ile meşgul olan sinolog ve iranistler, hattâ birtakım türkologlar ve altayistler, bu unvanların mutlaka hariçten gelmiş olacağını, bir *idée préconçue* olarak kabûl ettikten sonra, onların yabancı menşei araştırmıyorlar. Eski Türk cemiyetlerinin siyasi ve kültürel inkişaf derecesi hakkındaki menfi fikirlerin neticesi olan bu telâkkilerin, ilmi araştırmalar için ne kadar zararlı olduğu bir mütearifedir. Eski Türk titülatüründe, hiç şübhesiz, hariçten gelmiş birtakım unvanlar mevcuttur. Fakat bunların hepsini de hariçten gelmiş addetmek, çok basit bir düşünce olur. Meselâ Prof. Barthold, Tu-kiüe titülatüründen bahsederken, bunların umumiyetle hariçten geldiğini iddia etmişti^[1]. Halbuki Prof. Pelliot'ya göre bu unvanları onlar Juan-Juan) Avarelardan iktibas etmişlerdir^[2]. Ahiren Kotwicz'in de haklı olarak söylediği gibi, bu unvanlardan bir kısmının menşei To-pa (Wei)'lerde veya Sien-Pei'lerde, Hiong-nu'larda aramak daha doğru olur^[3]. Mamafi, şunu tekrar edelim ki, bâzı unvanların yabancı

[1] V. Barthold, *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, İstanbul 1927, S. 8. - Th. Mentzel'in almanca tercemesi, S. 13.

[2] P. Pelliot, *Neuf notes sur des questions d'Asie Centrale*, (T'oung pao, P. 228). O, bu fikrini yani Tou - Kiüe'lerin birçok müesseselerini Avarelardan aldıklarını daha 1915 denberi muhtelif yazılarında ve konferanslarında meydana koymuşsa da (T'oung pao, Vol XVI, 1915-1916, p 687), henüz bu hususta ayrı bir tetkik neşretmemiştir. Bu büyük âlimin bu husustaki tetkikatının biran evvel neşrini sabırsızlıkla bekliyoruz.

[3] W. Kotwicz, *Contributions aux études altaïque*, A-B., Wilno, 1932, P. 38. Mamafi P. Pelliot bu fikri daha evvelce muhtelif yazılarında ileri sürmüştür (Yukarıda zikredilen birinci makalenin aynı sahifasında; ikinci makalede S. 689, nota. 2 de).

menşei hakkındaki mütaaleaları hemen hemen kat'i ve müsbet bir mahiyette telâkki etmekle beraber, diğer birçok unvanların yabancı menşei hakkında sinologların ve iranistlerin verdikleri hükümleri çok acele ve ihtiyatsız addetmek mecburiyetindeyiz: Meselâ, hemen umumiyetle Türklere hâs olduğu kabul edilen bâzı unvanların, meselâ *Qagan* ve *Qatun* unvanlarının iranî ve soğdî menşei hakkında H. H. Schaefer ve W. Bang tarafından [4], *Yabghu* unvanının toharca'dan geldiği hakkında Marquart ve Bang tarafından ileri sürülen faraziyeler gibi [5].

Eski Türk unvanları hakkındaki bu menşe ve etimoloji tetkikleri şübhesiz çok mühim olmakla beraber, bu husustaki araştırmaları yalnız *filolojik* sahada bırakmak elbette doğru değildir; yukarda da söylediğimiz gibi, bu tetkikleri muhtelif Türk devletlerinin *mukayeseli amme hukuku*'nu aydınlatacak bir yola sokmak sayesinde şübhesiz daha müsbet neticeler elde edilebilir [6]. Mamafî, eski Türk titütatürüne dair hattâ sadece filolojik tetkikler bile çok azdır: F. W. K. Müller, A. V. le Coq, ve W. Kotwicz'in bâzı yazıları istisnâ edilecek olursa [7], doğrudan doğruya bu mevzua ait yazılan yazılar hemen hemen yok gibidir. Gerçi Marquart, Radloff, Thomsen, Chavanne, Hirth, Shira-

[4] Bang, *Unga. Jahrb.*, V, S. 248

[5] Bang, *Unga. Jahrb.*, VI, S. 102; Marquart, *Eranşahr*, S. 204.

[6] Prof. Alföldi András'ın *Tarhan* unvanı münâsebetile yazdığı mühim makaleyi burada bilhassa zikretmek isterim (*Magyar Nyel.* XXVIII. 7-8, 1932). Kıymetli âlim, gerek bu yazısında, gerek onun mütemmimi olan diğer bir makalesinde (*A Kettős kralyság a nomadoknál.* 1933) Türk amme hukuku tarihine dair yeni fikirler ileri sürmüştür. Kezalik İ. Bérézsin, 1862 de Petersburg'da neşredilen *Cuci Ulusu'nun dahili teşkilâtına dair monografi* adlı eserinde (*Trudiz Vostocn. Otdel.* Tom. VIII) onlara ait titulature malzemesinden de istifade ederek, enstitüsyonlar tarihine ait, zamanına göre çok değerli, bir mahsûl vermiştir. Radloff'un ve Barthold'un da bu cins malzemeden istifade ederek yazdıkları tarihî bâzı tetkikler de yok değildir. Fakat bütün bun'ar, âdeta bir istisnâ mahiyetindedir.

[7] F. W. K. Müller: *Der Hofstaat eines Uiguren - Königs* (Festschrift W. Thomsen) da; yine onun *Uigurische Glossen* (Festschrift F. Hirth) de; onun muhtelif yazılarında bilmünasebe bu unvanlar meselesine temas eden şeyler mevcuttur. A. V. le Coq'un da muhtelif yazılarında bu mevzua temas edilir. Ayrıca onun *Türkische Namen und Titel in Indien* (Aus indien Kultur, Festschrift Richard V. Garbe) adlı makalesi çok sathîdir. W. Kotwicz'in yukarda zikrettiğimiz eseri ile, H. Beveridge'in «*The mongol title Tarkhân*» ve «*Tarkhân and Tarquinius*» (*J. RAS.*, 1917, 1918) adlı sathî yazılarını, Barthold'un *İslâm Ansiklopedisindeki Beğ ve Kalgha* maddelerini de bunlara ilâve edebiliriz. Eskiden beri birçok münakaşalara sebebiyet vermiş ve halâ halledilememiş olan Hiong-nu hükümdar unvanları hakkında ahîren Fang Tchouang - Yeou tarafından neşredilen makalenin bu meseleyi tenvir edecek mahiyette olmadığını, P. Pelliot söylemektedir. (*Toung - pao*, Vol. XXIX, P. 260.)

tori, Pelliot, Bang, Ramshtedt, Vladimirçev ve daha birtakım âlimler, muhtelif yazılarında münasebet düşdükçe eski Türk unvanlarından bahsetmişlerdir [8]. Kezâlik C. Brockelmann Karahâniler devri saray lisanı hakkındaki bir makalesinde Mahmud Kâşgarî'deki bâzı unvanlar hakkında malûmat vermiştir [9]. Ayrıca, cenubu şarkî Avrupa'ya gelen bâzı Türk şubelerindeki unvanlar hakkında da bâzı macar âlimleri ve slavistler tarafından yazılmış yazılar yok değildir [10]; Türklerin İslâm devrine ait bâzı epigrafi ve nümismatik eserlerinde [11], sonra, şimdiye kadar neşredilmiş *ilhânîler'e*, *Altınordu'ya*, *Kırım'a* ait birtakım *Yarlıklar* hakkındaki tetkiklerde de [12] bu *titulature* meselesine temas olunmuştur.

Oldukça uzun bir liste teşkil edecek olan bütün bu yazılara rağmen, eski türk *titulature'ü* probleminin henüz çok ibtidai bir safhada olduğunu ısrar ile tekrar edebiliriz. Bunun başlıca birkaç sebebi vardır: birincisi, bu bahsettiğimiz yazıların, başka mevzulara ait her hangi bir kitab veya bir makalenin birdenbire göze çarpmıyacak her hangi üç beş cümlesi veya her hangi bir notası içinde sıkışıp kal-

[8] Eski Türk *titulature'ü* tetkikleri için cidden çok faydalı ve esaslı bir araştırma mevzuu teşkil edebilecek olan bu mesele, bu makalemizin dar çerçevesinden hariçtir.

[9] *Hofsprache in Altturkestan*, Verzameling van opstellen, 1929, S. 222-227

[10] Meselâ Geza Feher'in protobulgar unvanları hakkındaki muhtelif makaleleri gibi. Eski Macarlardaki Türk unvanları hakkında en mükemmel toplu malûmatı Prof. Németh Gyula'nın «*A honfoglalo magyarsag kialkulasa*, Budapest 1930 adlı eserinde bulmak kabildir; İslâm kavimlerine geçen Türk unvanları hakkında Karel Kadlec'in «*Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves*, Paris 1933» adlı mühim eserine bakınız.

[11] *Epigrafik vesikalar*, ihtiva ettikleri unvanlar itibariyle, şüphesiz, sikkelere daha mühimdir. Karahanlılar, Gaznevîler, Selçukîler gibi müslüman Türk devletlerine ait epigrafik vesikalar, bunlar arasında islâmiyetten evvelki eski Türk unvanlarının nasıl devam ettiğini göstermektedir. İslâm epigrafisinin vâzii olan büyük âlim Max van Berchem'in Müslüman Türk sülâlelerine ait epigrafik tetkiklerinde. bâzen, eski Türk *titulature'ü* bakımından mühim malûmata tesadûf olunur. Bu itibarla, eski Türk *titulature'ü* ile uğraşanlar, sair bütün tarihî vesikalar gibi, *epigrafya* ve *nünismatik'in* verdiği sağlam malzemeden de müstağni olamazlar.

[12] En ziyâde rus türkologlarına borçlu olduğumuz bu tetkikler hakkında burada bibliyografik malûmat verecek değiliz. İslâmiyetten evvelki ve bilhassa sonraki Türk unvanlarıyla uğraşanlar, bu tetkiklerden müstağni kalamazlar. Mamafî, Cengiz sülâlesinden evvelki müslüman Türk devletlerine ait diplomatik vesikalarda da *titulature* meselesi hakkında oldukça mebzûl malzemeye tesadûf edileceğini unutmamak lâzımdır. İlhânilerin Avrupa hükümdarları ile ve papalarla muhabereleeri hakkında şu son senelerde P. Pelliot, Kotwicz, Kliyukin gibi âlimler tarafından neşredilen tetkiklerden de bu hususta istifade edilebilir.

ması; ikincisi, bütün bunların sinolog, indiyânist, iranist, mongolist turkolog, islâmolog, slavist, hungarolog gibi muhtelif disiplinlere mensup âlimlerin yazılarında parça parça bulunması ve bunların birbirlerinin yazılarından ekseriyetle haberdar olmamaları; üçüncüsü ve en mühimmi de, şimdiye kadar hiç kimsenin bu eski türk titülatürü meselesiyle doğrudan doğruya ve müstakil bir mevzu olarak iştigâl etmemesi. Gerçi, bütün bu dağınık ve tesadüfi olarak verilmiş malûmat, bu büyük ve karışık problemi halletmeğe aslâ kâfi değildir; ve her unvan hakkında gerek dil gerek tarih bakımlarından ayrı ayrı tetkiklerde bulunmak ve onların *menşei*ni, *yayılma sahalar*ını, her sahada ne gibi *semantik tahavvüllere* mâruz kaldıklarını inceden inceye araştırmak lâzımdır. Fakat bundan evvel, bu unvanlardan her biri hakkında şimdiye kadar muhtelif ihtisas sahalarına mensup âlimler tarafından yazılmış şeyleri bilmek icab eder ki, ancak bu suretle metodik bir tetkik için bir hareket noktası elde edilmiş olur.

İşte bu prensiplere kabil olduğu kadar riâyet ederek, şimdiye kadar hiç tetkik edilmemiş veya pek az tetkik edilmiş olanlardan başlamak üze, bâzı eski türk unvanları hakkında topladığım notları neşre başlıyorum. Eski türk, arab ve acem menbalarının - her türlü yazılı vesikalar, kronikler, her çeşid edebî ve lisanî mahsûller, kitâbeler, sikkeler... gibi — tetkiki ile elde ettiğim malzemeyi, kabil olduğu kadar, başka sahalara ait yapılmış tetkiklerle de karşılaştırmak suretiyle elde edilen bu neticelerin, eski türk titülatürü ile ve eski türk müessesleri tarihi ile uğraşanlar için faydasız olmayacağını ümid etmekteyim. Maksadım, muhtelif filolojilerin müşterek yardımı ile hâllolunabilecek karışık problemleri halletmek değil, türk, arab ve acem filolojilerinin bu problemlerin halli için verebileceği malzemeyi kabil olduğu kadar tenkidli ve tasnifli bir şekilde ortaya koyarak buna bir yol açmaktır. Bu notların, dar manası ile *filolojik* bir tetkik değil, daha ziyâde, muhtelif devirlerde muhtelif coğrafi sahalarda ve muhtelif medeniyet dairelerinde yaşamış muhtelif Türk Devletlerinin *mukayeseli amme hukuku tarihi*'ni kurmağa yarayabilecek malzeme mahiyetinde olduğunu da ilâve edelim.

I

SAGHUN - KÖK SAGHUN

Prof. Barthold, *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı *Balasaghun* maddesinde, Karahanlılar devletinin mühim merkezlerinden biri ve *Kutadgu-Bilig* müellifi Yusuf Has Hâcib'in doğum yeri olan bu şehir isminin, türk lehçeleriyle izah edilemediğini söylemişti. Muahharen Mahmud Kâşgarî'nin eserinden istifade ettikten ve orada

«hekim» mânâsına gelen «ata sāghun» kelimesini gördükten sonra, büyük âlim, eski menfi hükmünü terketmekle beraber, tereddüden kurtulamamış, ve bu şehir adının sonundaki «Saghun» kelimesinin mânâsı hakkında şüpheli davranmıştır [13].

Hâlbuki ben 1919 da çıkan *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar* 'da Barthold'un *İslâm Ansiklopedisin*'de münderiç makalesindeki mütalaasını tenkid etmiş ve *Mahmud Kâşgarî*'ye dayanarak, karluk reislerine *Saghun* unvanı verildiğini [14] ve çin menbalarında *Se-Kin* şeklinde tesadüf edilen unvanın da aynı şey olduğunu söyleyerek, Balasaghun şehir adının temamiyle türkçe olduğunu iddiâ etmiştim [15]. Muhtelif türk şübelerinde kullanıldığını çin menbalarından öğrendiğimiz *Se-Kin* - veya *Ssi-Kin* unvanı hakkında burada hiç izâhata girişmiyerek, sadece E. Chavannes [16], ve F. W. K. Müller [17] in yazılarına işaretle iktifa eyliyeceğim; ve bu eski türk unvanının, Müslüman türk sülâleleri zamanında da kullanıldığına dair şimdiye kadar hiç kimsenin dikkatine çarpmayan bir misâl vererek *İlk Mutasavvıflar*'da verdiğim malûmatı ikmâl ve Mahmud Kâşgarî'nin ifadesini teyid edeceğim. Mahmud Kâşgarî'deki saray lisanı ve türk unvanları hakkında mühim bir tetkik neşreden Prof. C. Brockelmann da [18] her nedense bu *Saghun* unvanından bahsetmediği cihetle, bu küçük yazı bir noktai nazardan onu da tamamlamış olacaktır :

Karahanlılar devletinin merkezleri Semerkand olan garb şubesine mensup hanların tarihi, bugüne kadar çok az ve çok fena tetkik edilmiştir. İşte bunlardan, (hicrî 551- milâdî. 1156) da hükümdar olan Celâleddin 'Ali bin Hasan Tekin'in كوك ساغر diye maruf olduğunu *Cüveynî* bilhassa tasrih etmektedir [19]. Bu unvan, o devre ait bazı vesikalarda, كرك ساعون şeklinde de görülmektedir [20]. Ne *Cüveynî*'nin âlim nâşiri Mirza Muhammed Kazvîni, ne Bart-

[13] W. Barthold, *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, İstaabul 1927 S. 73; Mentzel'in almanca tercemesi. S. 81.

[14] *Arbaca metin*, C. I, S. 337; Brockelmann, *Mittelt., Wortschatz*, 169.

[15] Köprülüzade M. Fuad, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. S. 154, nota. 1.

[16] *Document sur les Tou-Kiue occidentaux*, indekse müracaat.

[17] *Festschrift für F. Hirth*, 1920, S. 317.

[18] *Hofsprache in Alttürkestan*, verzameling van opstellen, 1929, S. 222-227

[19] *Gibb Memorial*, Vol. XVI, 2, P. 14.

[20] W. Barthold, *Türkestan*, Gibb Memorial, New Series, V, 1928, P. 333.

hold, ne de, ahîren Reşîduddîn Vatvât'ın «حدائق المحرقى دقائق الشعر» adlı eserini bastıran^[21] genç İran âlimi 'Abbâs İkbâl, bu ünvanın mahiyetini bir türlü anıyamamışlardır. Hâlbuki bunun كوك ساغون *Kök Saghun* olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Barthold'un her nedeense fark edemediği bu eski türk ünvanının işte bu suretle tesbiti, birkaç meseleyi birden aydınlatıyor:

1 — Karahanlar devletinin yalnız şark şübesi değil garb şübesi de XII inci asır sonlarına kadar eski türk devlet ananelerini ve ünvanlarını muhafaza etmektedir. Barthold, bu Semerkand hanlarının, tıpkı Mogolistan'daki eski Tu-kiü hâkanları gibi tahta geçince lakab değiştirdiklerini ve türk ünvanlarını muhafaza ettiklerini söylemişti^[22]. Bu yazımız Barthold'un bu fikrini teyid ediyor.

2 — *Mahmud Kâşgarî*'nin bilhassa Karluk reislerine mahsus olduğunu söylediği *Saghun* ünvanına, başına — eski türk ananelerine tamamen uygun surette — *Kök* sıfatının da ilâvesile daha yüksek bir mahiyet verilerek, Semerkand Sultanlarından birinin ünvanı olarak tesadüf edilmesi, Karahanlılar devletinin *etnoloji* bakımından Karluk ve Yağma türk unsurlarına istinat ettiği hakkındaki fikrimizi teyid etmektedir^[23].

3 — *Saghun* kelimesinin böyle eski bir türk ünvanı olduğu anlaşıldıktan sonra, *Balasaghun* şehrinin - Barthold'un okuduğu gibi Balâsâghun değil - bir türk şehri olduğu ve Barthold'un bunu sogdlu muhacirler tarafından kurulmuş bir şehir addetmesinin yanlışlığı kendiliğinden meydana çıkacaktır. *Mahmud Kâşgarî*'nin, Türklerin Balasaghun şehrine başka adlar da verdiklerini, ve bu şehir halkının türkçe ile beraber sogdca da bildiklerini söylemesi, *Saghun* kelimesinin mahiyetini anlayamayan büyük tarihciyi bu yanlış neticeye sevketmişti. Hâlbuki, vaktile de yazmış olduğum gibi, Balasaghun şehrine vaktile sogdlu muhacirler gelmiş olması, sarahaten türk adı taşıyan bu şehrin daha o muhaceretten evvel Türkler tarafından kurulmuş olmasına bir mâni teşkil etmez^[24]. Sogdlu muhacirler tarafından kurulan bir şehre türkçe ad verilmiş olması ise aslâ kabûl edilemeyecek bir iddiadır^[25].

[21] Tahran, 1934. *Mukaddime*, ma, nota. 4.

[22] *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, S, 120-121.

[23] Köprülü zade M. Fuad, *Türk edebiyatı tarihi*, I, İstanbul 1926, P. 180.

[24] Köprülü zade M. Fuad, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, S. 144-145.

[25] M. Van Berchem, Anadolu'daki Artuk'lar hânedânına ait bir kita-

II

YUGHRUŞ

Mahmud Kâşgarî'nin bahsettiği ünvanlar arasında *Yughruş* unvanı bilhassa tetkike lâyıktır. C. Brockelmann yukarda bahsettiğimiz makalesinde bunu da zikretmekte ve Mahmud'un buna ait izahatını kısaca nakletmektedir [26]. Buna göre: Türkler arasında, İslâm devletlerindeki *vezir* mertebesinde bulunan zâte- hükümdar ailesine veya aristokrasiye mensub olmadığı takdirde - bu unvan verilir; bir askerî kumandan, maiyeti ne kadar çok olsa ve mevki ne kadar mühim olsa, bu lakabı alamaz. *Yughuş*, Hâkan'dan bir derece aşağıdır (İslâm devletlerindeki *Vezir* gibi). Ona ipekli kumaşdan siyah bir çadır verilir ki, yağmurlu karlı veya sıcak havalarda başında tutulur ve bu onun alâmeti farikasıdır [27].

Mahmud'un bu ifadesi, XI lnci asır Karahanlılar teşkilâtında *Yughruş*'un mahiyetini anlatmaktadır. Filhakika *Kutadgu - Bilig*'de bu kelimenin mevcudiyeti (117,4) hakkındaki malûmatımız [28] bunu teyid ediyor. Bu mühim unvanın bir nevi sembolü olan siyah ipek çadır hakkında *Mahmud Kâşgarî* arabca کادر kelimesini kullanmaktadır ki, bu kelime ortazaman islâm tarihine ait metinlerde «Çetr, Şemsiyye, Mizalle» kelimeleriyle müteradif olarak kullanılmaktadır. X uncu

beyi ihtivâ eden meşhur *İnsbruck kupası* hakkındaki bir tetkikiinde, kitâbedeki bir kelimeyi - kendisi de şüpheli olduğunu tasrih etmekle beraber - ساوغن şeklinde okumuş ve muhtelif çağatay lugatlerine müracaat ederek bu kelimeyi «coursier» diye terceme etmişti (*Amida*, Heidelberg, 1910, P. 120-122). Büyük islâm epigrafisti eğer eski Türklerde *Saghun* unvanının mevcudiyetini bilseydi, bu hususta hiç tereddüt göstermiyerek kelimeyi bu şekilde okuyacaktı. Hâlbuki bu kelimenin yine eski bir türk unvanı olan *Yinanç*'dan başka bir şey olmadığı, kitâbdaki fotoğraf-yadan açıkca anlaşılıyor; esasen, bu kelimenin başındaki *Alp* unvanı ile birlikde *Alp Yinanç* unvanı, sair birçok Türk sülâleleri gibi Artuk'ların *titulature*'ünde de sık sık kullanılmıştır (M. van Berchem, *Arabische inschriften aus Armenien und Diarbekr*, «Lehmann Haupt, Materialien, Berlin 1910», S. 148). Yalnız kitâbelerde değil, bu sülâleye mensub bâzı hükümdarlar namına yazılmış kitâblarda da onların elkabı arasında bu *Alp İnanç* unvanına tesadûf olunur. Burada İnanç'ın *Yinanç* şeklinde yazılması, büyük epigrafisti şaşırtmıştır. Neşrine başladığımız bu notların ikincisinde *Alp* ve *İnanç* unvanları hakkında uzun malûmat vereceğiz. Bu izâhat, eski Türk titulature'ü meselesinin Müslüman Türk devletlerinin epigrafyası için de ne kadar mühim olduğunu gösterir sanırız.

[26] *Hofsprache in Alttürkestan*, S. 225.

[27] *Arabca metin*, C. III, S. 31; Brockelmann, *Mittelt. Wört*, S. 96.

[28] *Radolf*, II, 547.

asırda Şarkî Asya'dan Şimâli Afrika'ya kadar bütün İslâm devletlerinde bir hakimiyet sembolü olarak kullanılan bu Çetr «*le parasol*» meselesi hakkında şimdiye kadar ciddî ve etraflı bir tetkik yapılmamıştır; Yalnız, Fâtımîler'de ve Şimâli Afrika devletleri'nde bunun mevcudiyetinden bahseden İnnostrantsev ve ona istinaden Gaudfroy-Demombynes, bu eski Asya âdetinin İslâm dünyasına yayılmasında *Türklerin mühim rolü* olduğunu tahmin etmişlerdi [29]. Uzun ve etraflı bir tetkike lâyık olan bu mesele hakkında yakında müstakil bir tetkiknâme neşredeceğim için burada izâhata girişmeği yersiz buluyorum; yalnız şu kadar söyleyeyim ki, bu tahmin, eldeki vesikalarla kat'î surette isbat edilebilir. Karahanlılar'da hükümdara ve prenslere mahsus *çetr*, kırmızı renkte idi; *Yughruş*'lara mahsus olan *Çetr*'in siyah renkte olması, onların asılzadeler sınıfına mensub olmadıklarını ve «Kara-budun» denilen halk kitle sine alâkalarını göstermektedir. Eski Türk devletlerinin *demokratik* mahiyette bir teşekkül olduğunu iddiâ eden Barthold'un ve ona ittibâ eden bâzı âlimlerin bu iddiâları hilâfına, *temamiyle aristokratik* bir mahiyette olduklarına emin olduğumuz eski Türk devletleri gibi, müslüman Karahanlılar devleti de aristokratik bir teşekküldü. Eski Türkler'de halk kitlesine daimâ «Kara» sıfatı verilmesi hakkındaki an'ane, Karahanlılar devrinde de devam ettiği için, *Yughruş*'a mahsus *Çetr* de kara renkli olmuştur. Şimdi, bu izâhâtı tamamlamak için, İslâm devrine ait tarihî menbalarda, bu *Yughruş* kelimesine ait rast geldiğim bir iki kaydı zikredeyim:

'Awfî, takriben 1221 de yazdığı *Lubab al-Albâb* adlı eserinde Hindistan'daki Türk Memlûk sultanlarına mensub olan ve kendisine بروس lakabı verilen birinden bahsetmektedir ki, tâbi tarafından mahiyeti anlaşılamadığı cihetle matbu metinde bu şekilde bırakılan kelimenin بروس : *Yughruş* olduğu kolaylıkla kesdirilebilir [30]. Oradaki izâhat, bu zâtin galiba *vezir* veya *vezir derecesinde* biri olduğunu gösteriyor. Filhakika Hindistan Türk devletlerinin başlıca istinatgâhları olan *Halaçlar* arasında bu ünvanın kullanıldığını teyid eden daha başka deliller de vardır :

Memlûk Sultanlarını takip eden *Halaç* Sultanlarının ilki sayılan ve yetmiş yaşında tahta çıkan Sultan Celâleddin Fîrûz Şâh (cülûsu - 1290) ın babası, büyük *Halaç* Emirlerinden olup Melik *Yughruş Halacî* namıyla marufdu [31].

[29] Gaudfroy - Demombynes, *Masâlik El Absâr, I, L, Afrique, moins l'Egypte*, Paris 1927, P. LXII-LXIII,

[30] Edited by E. Browne, London 1903, Vol. II, P. 429

[31] *Târikh-i - Ferishta*, Bombay 1831, Vol. I, P. 152.- bu metinde بروس şek-

Bu hükümdar tahta çıkınca, kendisinden evvelki sultanların kırmızı çetnelerini beyaza tebdil etmiş, ve kardeşine bir unvanı iftihar olarak *Yughruş Han* lakabını vermişti [32]. Yine aynı menbalar, aynı hükümdarın, devletin büyük mevkilerine getirdiği akrabasından bâzılarına bu gibi *türkçe unvanlar* verdiğini kaydetmektedirler. Diğer bir misâl olarak *Halaç* Sultanlarından 'Alâeddîn'in amcazadesi olup (718 Hicrî - 1318 M.) de katledilen Melik Eseddüddîn'in babasının da *Yughruş Han* lakabını taşıdığını zikrederim [33].

Ankara'da Maarif Vekâleti Kütüphanesinde mevcut — ne zaman yazıldığı malûm olmıyan — الوافيه للكانيه adlı arab gramerinin mukaddimesi, eserin ithaf olunduğu zatın büyük babasının da bu *Yughruş* unvanını taşıdığını göstermektedir. İbâre aynen şudur :

برسم خدمة الامير الكبير العالم الفاضل الكامل سلالة الامراء والوزراء مفخر العرب
والعجم ناصر الدولة والدين شمس الاسلام والمسلمين يحيى ابن الخدم المعظم ملك ملوك الامراء
والوزراء صاحب انيف والقلم صلاح العالم جلال الدنيا والدين ابراهيم بن يغروش بيلكا
الملك الختني اعز الله انصارها

Yahya b. Celâleddin İbrahim b. Yughruş Bilga Melik ismini taşıyan ve büyük bir vezir ailesine mensub olduğu anlaşılan bu adamın kim olduğunu ve ne zaman yaşadığını bilmediğimiz gibi, biraz evvel bahsettiğimiz *Yughruş* lakablı *Halaç* emirleriyle münasebeti olup olmadığını da tâyin edemiyoruz. Yalnız bu kayıd, bize, *Yughruş* unvanının, *hâkan* ve - İslâm unvanları arasında onunla aynı derecede olan - *Sultan* unvanlarından bir derece aşağı olduğunu ve İslâm ünvanları arasında *Melik* ünvanına tekabül ettiğini anlatıyor. Hindistanda *Yughruş* lakabını taşıyan büyük *Halaç* reislerine *Melik* unvanı da verildiğini, yukarda zikrettiğimiz tarihî menbalarda açıkça görmekteyiz.

Bütün bu izâhâtta çıkan neticeler şunlardır :

1— Daha Avar'lar arasında mevcut olduğunu bildiğimiz *Yughruş* unvanı [34], XI inci asırda Karahanlılar devletinde mevcut olduğu gibi, XII-XIV üncü asırlarda da Hindistan Türkleri arasında mevcuddu ve büyük *Halaç reisleri* bu unvanı taşırlardı.

linde yazılan kelimenin *yughruş* olduğu pek sarihtir; netekim Bâdâonî'de (*The Muntakhab-al-Tavârikh*, Calcutta 1868, Vol, I, P. 166) يغرش şeklinde doğru olarak kaydedilmiştir.

[32] *Târikh i Ferishta*, aynı Cild, S. 155. Burada doğru olarak يغرش خان şeklinde yazılmıştır.

[33] Bâdâonî, *Müntakhabüttavârikh*, C. I, S. 209-210.

[34] Tâfsilât ve bibliografik malûmat için bakınız: Németh Gyula, *A Honfoglalo Magyarasag Kialakulasa* Budapest 1930, P. 103 104. (yurtlanma devri Macarlığının teşekkülü)

Demek oluyor ki bu unvan, muhtelif Türk şubeleri arasında, daha Avar'ların cenubu şarkî Avrupa'ya muhaceretlerinden evvel mevcuddu.

2 — Hindistan'daki büyük *Halaç* reislerinin bu unvanı taşımaları, onların Türk ananelerine ne kadar bağlı olduklarını anlatmaktadır. Filhakika, Hindistan'da gerek *Halaç* hükümdarları zamanında, gerek sair Türk sülâleleri devrinde, *islâmî* te'sirlerin kuvvetine rağmen, *türk devlet ananelerinin* ehemmiyetle muhafaza edildiğini görüyoruz: Bu devirlere ait tarihî menbaların sathî bir tetkiki bile bunu açıkca gösterebilir. Yalnız, eldeki malzemenin azlığından dolayı şimdilik halline imkân bulamadığımız bir meseleye işaret etmeden geçmiyelim: *Yughruş* unvanı acaba büyük *Halaç reislerine mahsus* bir unvan mıdır? Yoksa, XII-XIII'üncü asırlardaki *Halaç* reisleri bu unvanı, sultan'dan sonra devletin en mühim adamı oldukları için mi almışlardır? Biz şimdilik bu ikinci ihtimali daha kuvvetli görüyoruz. Eski İslâm menbalarında, bâzı büyük Türk kabilelerinin reislerine hususî unvanlar verildiği hakkında bâzı kayıtlar varsa da, *Halaçlar* hakkında böyle bir kayda tesadüf etmediğimizi ilâve edelim.

III

Ç A P A R

Eski türk inskripsiyonlarında ve Uygur yazılarında *İsb(a)ra*, *Şb(a)ra*, *(i)Şpara*, *Şpara*, *(i)Şpara*, *Aşpara* şekillerinde tesadüf edilen kelimeler ile, Kök-Türk titlaturünde rastlanan *(i)Şpara* kelimesi hakkında şimdiye kadar, Radloff Hirth, Thomsen, F. W. K. Müller, Ramstedt, Kotwicz, Samoiloviç taraflarından muhtelif fikirler ileri sürülmüştü. Son defa olarak bu meseleden bahseden Prof. P. Pelliot, Kök—Türk Hakanı Şe-Po-Lo (veya Cha-Po-Lo veya Cha-Po-Lio) nın adının da bundan başka bir şey olmadığını, bütün bunların birbirinden ayrı kelimeler sayılamıyacağını, hattâ Proto-Bulgarlara ait *Asparukh* adının da bununla alâkalı olduğunu iddiâ etti [35]. Ahiren İ. A. Klyukin, *Torduş ve Töles'ler hakkında yeni malûmat* adlı makalesinde [36], tıpkı Kotwicz gibi, bunun bir kabile adı olduğunu ve Çin menbalarında *İ-şi-po* ve *Yu-şi-pey* şekilleri altında buna tesadüf edildiğini kaydetmişse de, bir unvan olarak tetkikine girişmemiştir. Hâlbuki, Hirth, daha çok evvel, bu kelimenin,

[35] P. Pelliot, *Neuf notes sur des questions d'Asie Centrale*, T'oung pao, Vol. XXVI, P. 210-211.

[36] *Uzak Şark Rus Akademisi Haberleri*, No. 1-2, Vladivostok, 1932.

Çin menbalarında tesadüf edilen *i-si-po*'ya muâdil olduğunu söylemiş, ve mamafî bunu T'arduş hâkanlarından birinin ismi olarak kabûl etmişti. Bu unvanın bir kabile ismiyle izahını pek doğru bulmayan Prof. Pelliot, sair birçok türkologlar gibi, Türkler arasında kullanılan *titre*'lerden ekserisinin yabancı menbalardan geldiğine kani olduğu için, bu unvanın türkçe şeklini aramağa lüzum görememiş, fakat bu unvanın yabancı menşeden geldiği hakkında büsbütün kat'î bir hüküm de veremiyerek, muhtelif türk lehçelerinde telâffuzu değişebilecek olan böyle bir kelimenin çince transkripsiyonunda bir *labiale sourde*'in bir *sonore* yerine kullanılmasındaki garabeti bu suretle izaha çalışmıştır.

Doğrudan doğruya Sinolojiye ait bir meselenin halline karışmak iddiasından tamamen uzağım. Yalnız, sadece bir *suggestion* mahiyetinde olmak üzere bir fikir ileri süreceğim: Hirth'in ve ondan naklen Prof. Pelliot'un zikrettiği bir Çin menbaı *Se-po-lo* (*İşpara*) kelimesinin kahraman: *brave* mânâsına geldiğini tasrih etmektedir. Buna göre türkçe *çap*'den gelen ve - tıpkı *Alp* kelimesi gibi - kahraman, muharib, süvari mânâlarını ifade eden *Çapar* kelimesini bunun asıl türkçe muadili olarak kabûl etmek doğru değil midir? Muhtelif türk lehçelerinde eskidenberi mevcut olan ve ayrıca «*çapgun*, «*çapav*, «*çapavul*, «*çapul*...» gibi muhtelif müştakları da bulunan bu pek malûm kelime hakkında burada izahata girişmeği zait buluyorum [37].

[37] Bundan gelen sair birçok müştak kelimeler hakkında muhtelif türk lugatlerinde uzun malûmat vardır ki, burada onların tekrarı faydasızdır. Yalnız, bu *Çapar* kelimesinin tarihî bir istilâh mahiyetinde iki mânâsı vardır ki, burada kısaca onlardan bahsedeyim: 1 Bu kelime, «*Ulag*, «*Yam*» kelimeleri ile müteradif olarak «devlet postası, süvari postacı, posta atı, çok koşan at» manalarında kullanılır ve posta menzili mânâsında *Çapar - Khane* tabiri de mevcuttur. Galibâ Safevîler devrinden başlayarak bugüne kadar bilhassa İran ve Afganistan sahalarında bu tabir çok kullanılmıştır, ve hâlâ da kullanılmaktadır. Yalnız tarihî menbalarda değil XVI'nci asırdanberi İran hakkında yazılan avrupa seyahatnâmelerinde de bu kelimeye tesadüf olunur. Bugünkü fârisî'de *Çapar* kelimesi «*courreur*, «*courrier*, «*postillon*, «*postier*, «*poste*», manalarında kullanılmaktadır (Saîd Nafiz, *Dictionnaire francais - persan*, Teheran 1930). Anadolu sahasına gelince, kitabı *Dede Korkud*'da kelimenin bu mânâda kullanıldığını görüyoruz (İstanbul tab'ı, S. 65). Anadolu'daki köy isimleri arasında «*Yam*, «*ulakcı*» gibi devlet postası teşkilâtıyla alakadar birtakım isimler olduğu gibi, Kütahya'da Uşşak Kazasında Sivaslı nahiyesinde «*Çapar damları*» adını taşıyan bir köy de vardır ki, bu ismin buradaki eski bir posta menzilinden kalmış olduğu pek sarihdir. - 2 Farsca yazılmış XIII-XVI'nci asırlara ait tarihî metinlerde *Çapâr* - veya *Çäpär* - kelimesine tesadüf olunur (meselâ İbnü'l-Bîbî'de, Şerefeddin Yezdî'nin *Zafernâme*'sinde, Hasan Beg Rumlu'nun *Ahsenüttevarih*'inde). Fars kelime eski fârisî lugatlerde «halka, daire, çalı çırpıdan yapılmış divar», çağatay lugatlerinde ise «büyük kalkan, kemend, siper, mânâ» tarzlarında

Yalnız, *Çapar* kelimesinin, tıpkı *Alp* gibi, kahramanlara verilen bir unvan olarak eskidenberi kullanıldığını bildiren en kuvvetli delil olarak, *Dede Korkut* hikâyelerini göstereceğim: Burada ikinci hikâyede, Oğuz Beylerinin harbe girişi tasvir olunurken, bunların hepsinin *Çapar* lakabını taşıdıkları görülüyor^[38]. Esasen bir unvan olduğu hâlde has isim olarak da kullanılan *Alp* kelimesi gibi, bu *Çapar* unvanı da hâs isim olarak kullanılmıştır: Mogol şehzadelerinden *Çapar*'ın ismini buna bir misâl olarak gösterebiliriz. Bu kelime ile, *Peçenek* kabilelerinden birinin adı olan *Çaban* (veya *Çoban*, *Çopan*) adı^[39], kezalik Oğuz boylarından *Cäpni* (*çäbän+i*)'lerin -ki eski menbalarda «kahraman» mânâsında izah olunmaktadır^[40] - taşıdığı isim arasında da bir münasebet olduğu açıkça görülmektedir. Türkçede «ç, ş» sesleri arasındaki tebadül de nazarı itibare alınacak olursa, *Çapar*'ın gerek unvan ve gerek kabile ismi olarak kullanıldığı, ve

izah olunmaktadır. Gerek bu lugatlerde gerek onlara istinad eden avrupalı lugatcilerin kitaplarında, iki ayrı kökten gelen kelimenin birbirine karıştırıldığını zannediyorum. M. Charmoy, 1835 de neşrettiği bir makalesinde, bu kelimenin izahına kalkışmışsa da, o da bu umumî yanlışlıktan kurtulamamıştır (*Memoires de l'Académie imperiale des Sciences de St-Petersbourg*, Série VI, Vol. III, P. 155). Bence, *Çap*'dan gelen *çapar* kelimesi, «Koçbaşı: *Bélier*» denilen harb âletinin ismidir; daha *Sasanî-Bizans* harpleri esnasında Hun'ların icad ettikleri kullanılması kolay ve hafif bir nevi «*Bélier*» lerin istimâl edildiğini biliyoruz (V. Chaptot, *La Frontiere de l'Euphrate, de Pompée a la conquete arabe*, Paris 1903, P. 194). «Daire, dâiren mâdar çevirmek» manalarına olan «Çäp-cäv» kelimesiyle alâkadar olan *çäpär* kelimesine gelince, bu, gerek lugatlerden ve gerek tarihî metinlerden anlaşıldığına göre «bir ordugâhi çeviren ve çalı çırpı ile topraktan yapılmış müdafaa divarı. yahud, bir kaleyi muhasara ederken onun etrafına çevrilen bu tarzda bir müdafaa seddi» mânâsındadır ki, muahharan mânâsı genişliyerek umumiyetle bu tarzda yapılmış divarlara da itlâk olunmuştur; ve XIV-XV inci asır İran şairleri tarafından da bu mânâda - bazen de vezin zaruretiyle *Çäppär* şeklinde - kullanılmıştır. Schmidt'in *Moğolca lugatı*'nde bu kelimenin «fortresse» diye tarif edilmesinin sebebi, bu izahımızla daha iyi anlaşılır. Eski göçebe türk kabilelerinin bu şekil müdafaa tertibatı kullandıkları hakkında Ortazaman Bizanz ve Avrupa vakanüvislerinde kâfi malûmât vardır.

[38] *Kitab-ı Dede Korkut*, İstanbul tab'ı, S. 35-37. Bu kelime *Çäbär* şeklinde ve «kabiliyetli, sür'atli» manasına muhtelif Türk lehcelerinde (Radloff, III, 197) ve Moğolca'da (Kowalewski, 2118) mevcuttur. Oğuz lejandında da bu kelime geçer. (W. Bang - R. Rahmeti, *Die legende von Oghuz Qaghan*, 1932, 18, 252).

[39] J. Németh, *Die Inschriften des schatzes von Nagy-Szent-Miklos*, 1932, S. 12. Yine aynı müellif: *Les inscriptions du trésor de Nagyszentmiklos*, Revue des études hongroises, Nouvelle Serie, No. 1-2, 1933, P. 10). Anadolu ve İran Türkleri arasında, *Çapan*, isim olarak eskidenberi kullanılır. Anadolu'daki meşhur derebeyi *Çapanoğlu* ile, Safevî ricâlerinden *Çapan Sultan* isimlerinde olduğu gibi.

[40] Köprülü zade Mehmed Fuad, *Oğuz etnolojisine dair notlar* (Türkiyat Mecmuası, C. 1, S. 260).

yukardamuhtelif çin menbalarındaki muhtelif şekillerini gösterdiğimiz (i) *Şpara* kelimesinin de bundan başka bir şey olmadığı, hiç olmazsa oldukça kuvvetli bir faraziye olarak, ileri sürülebilir. Bu *çapar* unvanı ile *çopan* (*çoban*, *çupan*) ünvanı arasında münasebet olup olmadığı meselesi ise, ayrıca tetkike mühtaçtır.

İstanbul 1936